

La traducció poètica d'Homer en català

Eloi CREUS

Universitat de Barcelona

Els poemes homèrics, *La Ilíada* i *L'Odissea* (però també *Els himnes homèrics*) són poesia èpica i, com a tal, van ser compostos en vers. En un vers molt concret, l'hexàmetre, que tenia una funció especialment rellevant, atès el caràcter performatiu i oral de les obres. La mètrica grega, recordem-ho, fonamentava el ritme en l'alternança de síl·labes de durada diferent, llargues i breus. L'hexàmetre en concret era un vers de sis peus o metres (d'aquí en ve el nom) de ritme dactílic (—^u^u¹), això és, de sis dàctils, amb l'últim peu contracte i amb diverses cesures possibles, amb la penthemímera (després del cinquè mig peu) com la més habitual:

—^u —^u —^u —^u —^u —^u

Els poetes, en servir-se d'aquest vers de ritme molt marcat, per evitar una sonsònia massa martellejant, es permetien, sovint, substitucions d'un peu dactílic per un d'espondaic (— —), considerant que dues breus tenien una durada equivalent a la d'una llarga. Aquestes resolucions rítmiques es permetien tot al llarg del vers amb excepció del cinquè peu, que s'havia de mantenir gairebé sempre dactílic per marcar el primer peu de l'anomenada *clàusula heroica*, el final rítmic que caracteritza l'hexàmetre i que consta d'un dàctil més un espondeu (o un troqueu (—^u)).

Un sistema mètric que fonamenta el ritme en la durada de les vocals ens és totalment aliè i provoca problemes molt importants al poeta-traductor, que haurà d'escollir entre dues opcions traductores bàsiques: intentar copiar el patró rítmic de l'original en la seva llengua, encara que aquest sigui aliè als versos tradicionals de la cultura d'arribada (l'anomenada traducció mimètica) o bé una traducció en un vers propi de la llengua d'arribada que desenvolupi una funció semblant a la de l'original (traducció analògica).

Als Països Catalans, on durant l'època medieval s'havia conreat àmpliament la traducció de clàssics llatins, el redescobriment del grec a Occident durant el Renaixement i el Barroc ens va agafar en plena decadència i les nostres primeres traduccions poètiques d'Homer no van aparèixer fins la Renaixença i el Modernisme.

¹ En què — marca la síl·laba llarga i ^u, la breu

Miquel Victorià Amer cap al 1889 va traduir en decasíl·labs blancs alguns episodis de la *Iliada*, una solució que el també mallorquí Llorenç Riber faria servir, força anys més tard, en la seva traducció de l'èpica virgiliana (1917-18).

Artur Masriera, escriptor amb coneixements de grec, publicava a principi de segle (1903) uns pocs versos corresponents a l'episodi de la mort de Pàtrocle que formaven part d'una suposada versió íntegra de *La Iliada*, que no s'ha conservat sencera. Masriera també escollí una traducció analògica i convertí els hexàmetres en estrofes de cinc decasíl·labs amb rima consonant:

«La llansa forta i llarga y ben capsada
De bronze, ja á Patrocle l'hi caygué,
L'escut ab la corretja ja afluixada
L'hi cau, y la cuyrassa deslligada
Apollus, fill de Zeus, l'hi va desfé'» (*Iliada* XVI, 801-804).

L'elecció del decasíl·lab per traduir l'hexàmetre per part d'aquests poetes s'explica perquè era el vers que, per influència de les cultures romàniques veïnes, podia despertar més associacions amb la poesia èpica, mancats com estem d'una tradició poètica heroica.

Pocs anys després d'aquests primers intents analògics, Carles Riba i Joan Maragall van sacsejar els fonaments de la mètrica catalana amb les primeres traduccions mimètiques de l'hexàmetre en català.

El 1911 un jovenísism Riba publicava *Les Bucòliques* de Virgili en hexàmetres catalans. És a dir, en versos que feien correspondre cada arsi² del vers llatí amb una síl·laba amb accent rítmic i cada tesi amb una síl·laba no accentuada rítmicament. Respectar el ritme dactílic era plausible (tot i les dificultats inherents de començar el vers amb tònica), però en canvi el ritme espondaic era gairebé impossible de mantenir, perquè una tònica en contacte amb una altra, en català, s'anul·la. Així, l'espondeu va passar a ser substituït per un troqueu. Malgrat aquestes substitucions arbitràries, el cert és que el patró rítmic original i les seves cesures quedaven perfectament resguardades en un vers de sis accents forts separats per una o dues síl·labes àtones (o sense accent rítmic), amb l'obligació d'acabar amb clàusula heroica:

«Cants de la Musa boscana medites en gràcil avena» (*Bucòliques* I, 2)
T A A / T A A / T A A / T A A / T A A / T A

² L'element fort que marca el ritme. En el cas de l'hexàmetre, la primera síl·laba (que sempre és llarga) de cada peu.

L'adaptació, rítmicament, era perfecta, però distava molt de ser una eina capaç de reproduir amb naturalitat la poesia que, en l'original, n'era molt, de natural. Riba trobà la manera de tornar-lo més dúctil després de llegir els *Himnes homèrics* de Joan Maragall (1913). Maragall, que no sabia grec i que va fer servir Bosch Gimpera de pigall, proposà un vers poc regular, que volia recordar la cadència rítmica del grec, tot i que, en realitat, sovint invertia el ritme dactílic i el convertia en anapèstic:

«i domina les races nombroses dels homes mortals» (*Himnes, Afrodita, 3*)
 A A T/A A T/A A T/A A T/A A T

Malgrat la irregularitat d'accents i de ritme, la lliçó d'un poeta madur i consolidat com Maragall va impactar fortament en Riba. Així que en posar-se a traduir *L'Odissea* per primera vegada (1919), tot i cenyir-se a un model d'hexàmetre molt més regular i fidel que el de Maragall, que de fet, tampoc no intentava fer hexàmetres estrictes, va modelar el vers homèric amb més llibertat, amb més resolucions del ritme dactílic en trocaic, amb força principis àtons (amb la substitució del primer dactil per un amfíbrac: A T A) i permetent-se, excepcionalment, algun final amb aguda. Tal va ser la impressió dels intents de Maragall que Riba li dedicà la seva primera traducció de *L'Odissea*.

El model que va instaurar en aquesta traducció, i que perfeccionà ell mateix en la segona versió que va publicar, en edició de bibliòfil el 1948 i en edició corrent el 1953, és la que s'ha imposat i considerat com a canònica:

«car la maror runyia batent la seca ribera
 T A A/T A / TA A/T A/T A A/TA
 amb un terrible rot i ho cobrien tot els ruixims» (*Odissea 1953, V, 402-3*)
 A T A/T A/T A A/ TA/ TA A/T

Riba hi aconseguí una obra mestra, fins al punt que la seva *Odissea* ha esdevingut, com diu Valentí i Fiol, «la narració poètica de més envergadura que té la literatura catalana moderna» (1972: 86). El pes de Riba va ser tan gran que encara ara els traductors de poesia èpica antiga no s'han allunyat del seu model mimètic i no hi ha cap traducció poètica d'un poema èpic antic, posterior a Riba, que no sigui en hexàmetres catalans. J.M Llovera la va fer servir per a les *Quinze rapsòdies de la Iliada d'Homer* (1926, però publicada el 1975). Miquel Dolç l'imità escrupolosament en la seva traducció poètica de *L'Eneida* (1955); Manuel Balasch féu el mateix amb la seva primera versió de *La*

Iliada (1971), molt polèmica per les llicències que es prenia en construir el vers, motiu pel qual la va acabar refent amb hexàmetres més ben construïts (1997). Entremig, es va publicar *La Iliada* de Miquel Peix (1978). Finalment, Jordi Parramon (1996) anostrà *Les Metamorfosis* d'Ovidi i J.F. Mira va publicar la seva versió de *L'Odissea* (2011), també en hexàmetres catalans.

BIBLIOGRAFIA

- BARGALLÓ, J. (2007): *Manual de mètrica i versificació catalanes. Edició ampliada*, Barcelona, Empúries.
- CORS I MEYA, J. (1990): «Carles Riba i l'adaptació de l'hexàmetre al català en la seva traducció de l'Odissea», *Els Marges*, núm. 41 (febrer 1990), p. 39-56
- HOLMES, J. (1970): «Formes of Verse Translation and the Translation of Verse Form», *The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*, Mouton & The Hague & Paris, Publishing House of the Slovak Academy of Sciences Bratislava.
- MEDINA, J. (1978): «L'hexàmetre i el díptic elegíac en la poesia catalana», *Els Marges*, núm. 14 (setembre 1978), p. 3-30.
- PARRAMON, J. (1999): *Ritmes clàssics*, Barcelona, Quaderns Crema.
- PÒRTULAS, J. (Inèdit): «A propòsit d'algunes velles traduccions de la *Iliada*». https://www.academia.edu/36877609/A_prop%C3%B2sit_dalgunes_velles_traduccions_de_la_Il%C3%ADada_2018_Darrera_visita:10-01-2019.
- VALENTÍ I FIOU, E. (1972): «L'adaptació catalana de l'hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l'"Odissea" de Carles Riba», *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona, Curial.

TRADUCCIONS CITADES

- MARAGALL, J. (1913): *Poesies II*, Barcelona, Gustau Gili, Editor.
- MASRIERA, A. (1913): *De l'art vell y de l'art nou. Poesies complertes. Amb pròlech de M. Cinto Verdaguer*, Reus, Pbre. Edició de "La Veu del Camp".
- RIBA, C. (1911): *Les bucòliques de Virgili i altres poemes pastorals*, Barcelona PUB.
- RIBA, C. (1953): *L'Odissea, novament traslladada en versos catalans* per Carles Riba, Barcelona, Alpha.